

**РЕЧОВІ ДОКАЗИ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРИ ВИРІШЕННІ СПРАВ
ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ОСКАРЖЕННІ
ВІДПОВІДНИХ ПОСТАНОВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДІ****EVIDENS: PROBLEMS OF DETERMINATION IN DECIDING CASES
ON ADMINISTRATIVE OFFENSES AND THE RELEVANT RESOLUTIONS
OF THE APPEAL BEFORE THE ADMINISTRATIVE COURT****Косик В.В.,***здобувач кафедри адміністративної діяльності ОВС
Харківського національного університету внутрішніх справ*

У статті аналізуються різні підходи вчених до визначення речових доказів. Автор розглядає ознаки речових доказів, поділивши їх на матеріальні та процесуальні. Визначені підстави віднесення документа до речових або письмових доказів. Звертається увага на виокремлення аудіо записів та відеозаписів в окремі засоби доказування при вирішенні справ про адміністративні правопорушення та оскарженні відповідних постанов в адміністративному суді.

Ключові слова: речові докази, письмові докази, документи, аудіо записи, відеозаписи.

В статье анализируются разные подходы ученых к определению вещественных доказательств. Автор рассматривает признаки вещественных доказательств, поделив их на материальные и процессуальные. Определены основания для признания документа в качестве вещественного или письменного доказательств. Обращается внимание на выделение аудио записей и видеозаписей в отдельные средства доказывания при решении дел об административных правонарушениях и обжаловании соответствующих постановлений в административном суде.

Ключевые слова: вещественные доказательства, письменные доказательства, документы, аудио записи, видеозаписи.

Different approaches of scientists to determine the evidence are analyzed in this article. The author examines the signs of evidence, dividing them into substantive and procedural. He identifies reasons attributing to proprietary document or written evidence. Attention is drawn to the isolation of audio and video recordings of some means of proof in deciding cases on administrative offenses and the relevant resolutions of the appeal before the Administrative Court.

Key words: evidence, written evidence, documents, audio recordings, video recordings.

Постановка проблеми. Повне, всебічне та об'єктивне вивчення фактичних обставин, які лежать в основі юридичної справи, є головною запорукою прийняття обґрунтованого рішення. В юридичній літературі останні отримали назву доказів [1, с. 221].

Кожний з доказів грає свою особливу роль в процесі встановлення істини по справі і займає особливе місце в системі доказування. У цьому контексті особливу увагу привертають речові докази, визначення поняття та відповідно встановлення переліку яких не є однозначним у контексті прийняття постанови у справі про адміністративне правопорушення органом адміністративної юрисдикції та подальшого оскарження відповідного рішення в порядку адміністративного судочинства. Так, наприклад, згідно зі ст. 251 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), докази в справі про адміністративне правопорушення встановлюються у тому числі речовими доказами та показаннями технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, які використовуються при нагляді за виконанням правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху. До письмових доказів КУпАП фактично відносить протокол про адміністративне правопорушення, протокол про вилучення речей і документів та інші документи. У той час як Кодекс адміністративного судочинства України (КАС України) речовими доказами називає предмети матеріального світу, що містять інформацію про обставини, які мають значення для справи, в тому числі магнітні, електронні та інші носії інформації, що

містять аудіовізуальну інформацію про обставини, що мають значення для справи (ст. 80).

Такий стан справ приводить до абсолютно різної оцінки одних і тих самих обставин справи суб'єктом адміністративної юрисдикції та судом при вирішенні справи по суті. Більше того, як зазначає Я. С. Калмикова, в адміністративному судочинстві речові докази є не дуже поширеними засобами доказування, втім останні можуть мати місце у справах за позовами до органів виконавчої влади, які здійснюють, зокрема, процедурну та контрольно-юрисдикційну діяльність, з приводу оскарження їх рішень, дій тощо [2, с. 119-120].

Вказане обґрунтовує актуальність наукового дослідження проблем визначення речових доказів при вирішенні справ про адміністративні правопорушення та оскарженні відповідних постанов в адміністративному суді.

Отже, мета даної статті полягає у вирішенні проблем визначення речових доказів, відмежування їх від інших засобів доказування при вирішенні справ про адміністративні правопорушення та оскарженні відповідних постанов в адміністративному суді.

Стан дослідження. Зазначене потребує аналізу поглядів вчених щодо визначення речових доказів, з'ясування їх правової природи, виокремлення головних рис та відмежування речових доказів від інших засобів доказування під час розгляду справ про адміністративних правопорушення та в порядку адміністративного судочинства.

Серед вчених панують різні погляди щодо визначення природи речових доказів. Так, Т. О. Гужвій, С.

В. Ківалов, О. В. Кузьменко, визначають речові докази як предмети матеріального світу – носії інформації, що підлягають судовому дослідженню [3, с. 130; 4, с. 251].

В. М. Бевзенко, А. Т. Комзюк, Р. С. Мельник вважають, що речовими доказами є предмети, які за своїм зовнішнім виглядом, властивостями, місцем їх знаходження або іншими ознаками можуть бути засобами для встановлення обставин справи [5, с. 219]. С. В. Познишев розглядав речові докази у широкому розумінні, тобто як предмети, які зберегли на собі сліди дії або події, яка відбулася, а також інші предмети та документи, які можуть бути засобами встановлення істини у справі [6, с. 123].

Ф. Н. Фаткуллін під речовими доказами розуміє реальні об'єкти зовнішнього світу, які мають фактичну інформацію, що входить до предмету доказування й у встановленому законом порядку залучені до справи [7, с. 145].

В. К. Колпаков та В. В. Гордєєв до таких носіїв відносять магнітні та електронні, на яких відбито інформацію про обставини, що мають значення для справи та безпосередньо на них відображенні [6, с. 48-49].

Особливу точку зору має О. С. Козлов, який у методологічному аспекті розглядає речові докази як: 1) інформацію, яка виражена природним кодом (функціонує в процесі відображення не як предмет, річ, а як повідомлення, яке містить відомості про обставини справи, які є об'єктом дослідження); 2) поєднання повідомлення й джерела інформації, які мають різні об'єктивні реальності [8, с. 57].

Ю. К. Орлов розглядає речові докази у двох аспектах: 1) гносеологічному (предмети, які є частиною такого середовища, яке піддалося зміні внаслідок події або дії, яка відбулася); 2) юридичному (встановлення допустимості речових доказів) [9, с. 5].

Виклад основного матеріалу. З викладеного випливає, що речовими доказами називаються різні предмети (та документи), які своїми властивостями, зовнішнім виглядом, змінами, місцем знаходження, належністю або іншими ознаками здатні підтвердити або спростувати існування обставин, що мають значення для правильного вирішення справи.

У загальному розумінні під предметами розуміються об'єкти неживої природи, які мають зовнішні межі, розміри, форму, колір, вагу тощо. Речовими доказами можуть також бути об'єкти, які не мають меж, форми (наприклад, рідина). До них можуть відноситись рослини, тварини тощо. Як уявляється, речові докази необхідно розглядати комплексно, тобто у вигляді поєднання предметів матеріального світу (з усіма притаманними їм властивостями) зі слідами, які містять інформацію про обставини події.

Вважаємо, що відмежування речових доказів від інших засобів доказування можна провести в результаті виділення ознак перших, які на нашу думку можуть бути поділені на матеріальні та процесуальні.

Грунтуючись на дослідженнях таких провідних вчених-процесуалістів як Є. О. Артамонова, В. М. Галкін, С. В. Ківалов, В. В. Молчанов, М. К. Треушніков до матеріальних ознак речового доказу необхідно віднести такі: а) матеріальна (об'єктивна) форма вираження (на думку С. В. Ківалова, носіями інформації виступають не тільки люди та створені ними різноманітні письмові документи, але й інші об'єкти матеріального світу [3, с. 130]);

б) існування інформації або в якості реальних об'єктів, або належності до об'єкту, або слідів на матеріальному об'єкті; в) відсутність суб'єктивного аспекту вираження; г) інформація, яка має значення для вирішення справи, а не власне предмет; г) зміст речового доказу утворюють також властивості, які свідчать про зв'язок речового доказу та обставини справи; д) наявність прямого чи непрямого зв'язку із досліджуваними обставинами справи [5, с. 281]; е) поєднання, як правило, процесуальної форми та джерела відомостей про факти [10, с. 268]; є) у предметах речових доказів містяться відомості: 1) які можуть бути отримані шляхом безпосереднього сприйняття органами чуття, без використання спеціальних знань (наприклад, форма, розмір, колір та ін.), 2) відомості про умови, в яких предмет знаходиться (також без застосування спеціальних знань), 3) дані, які отримані із застосуванням спеціальних знань [11, с. 23]; ж) притаманна якісна незмінність; з) доказ повинен бути отриманий із встановленого законом порядку. Схематично речові докази можуть бути зображені таким чином: матеріальний об'єкт – ознаки та властивості (носії інформації) – інформація [2, с. 121].

Як правило, речові докази є побічними доказами, оскільки встановлюють не сам факт події, а іншу обставину, яка має значення для вирішення справи. Під побічними речовими доказами слід розуміти матеріальні фізичні зразки первинних речових доказів, які безпосередньо відтворюють головні ознаки останніх та потрібні для їх заміни в процесі доказування [12, с. 11].

Втім, у деяких випадках, прямо передбачених законом, речові докази визнаються прямими доказами у справі. Наприклад, у ст. 85-1 КУпАП речовими доказами є заборонені знаряддя добування об'єктів тваринного або рослинного світу. Зазвичай, речові докази можуть бути як первинними (предмети – оригінали), так і похідними (копії предметів).

Підставою для виділення процесуальних ознак є визначені завдання адміністративного судочинства та зміст процесуальних дій, які проводяться уповноваженими органами. Так, відповідно до ч. 2 ст. 2 КАСУ до адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень. Зокрема, йдеться про: а) діяльність уповноважених органів, пов'язана з фіксацією факту виявлення речового доказу, його оглядом та залученням до матеріалів справи забезпечують допустимість речового доказу, що, в свою чергу, є необхідною умовою його достовірності; б) процесуальні документи, які складені уповноваженим органом, посадовою особою в ході проведення відповідних дій, дозволяють закріпити і зберегти властивості об'єкта, які мають доказове значення, перевірити його походження, тим самим забезпечуючи достовірність доказової інформації; в) нормативна регламентація способів та порядку збирання речових доказів покликана забезпечити адекватне відображення тих ознак, які розкривають зміст речового доказу як процесуальної категорії; г) дотримання встановленого законом порядку отримання та процесуальної фіксації речового доказу як невід'ємного елементу його процесуальної форми є найважливішою умовою допустимості зазначеного засобу доказування [2, с. 121].

Процесуальні ознаки, які стосуються безпосередньої діяльності суду: 1) витребує речові докази в порядку забезпечення доказів з урахуванням вимог

статей 78–80 КАСУ; 2) така процесуальна дія оформлюється ухвалою; 3) речовий доказ надсилається безпосередньо до суду; 4) після набрання рішенням суду законної сили речові докази повертаються особам, від яких були одержані, або передаються особам, за якими суд визнав право на ці речі (предмети, що за законом не можуть бути у володінні громадян, передаються відповідним державним підприємствам, установам або організаціям). Зазначені положення можуть бути проілюстровані наступними прикладами. Так, згідно з п. 6 ст. 11 Закону України «Про міліцію» працівники міліції мають право вилучати документи та предмети, що можуть бути речовими доказами в порядку визначеному ст. 265 КУпАП. Такими доказами у справах про адміністративні правопорушення, що підлягають розгляду уповноваженими особами ОВС, можуть бути самогон та апарати для вироблення самогону, чи інших спиртних напоїв домашнього вироблення (ст. 176 КУпАП), наркотичні засоби або психотропні речовини (ст. 44 КУпАП), вогнепальна, пневматична зброя калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду, холодна зброя при вчиненні дій щодо вилучення відповідних речей працівниками міліції (ст. 265 КУпАП) тощо.

У випадку оскарження в порядку адміністративного судочинства зазначених дій, рішень речові докази, які досліджувалися під час прийняття відповідних рішень та вчинення певних дій працівниками міліції, мають досліджуватися і під час судового розгляду справи.

Речові докази володіють доказовою цінністю, якщо вони: 1) є доказами у якості об'єктів безпосереднього судового пізнання; 2) мають значення доказового факту; 3) є об'єктами експертного дослідження [13, с. 230–231].

На думку В. М. Галкіна, предмети можуть бути речовими доказами за наявності одночасно двох підстав: 1) якщо містить матеріалізовану (речову) інформацію про фактичні обставини справи (вона повинна характеризувати зміст речового доказу) та 2) за належного процесуального оформлення [14, с. 29].

На відміну від показань свідків, висновків експерта, документів, речові докази є не словесним або іншим кодовим (цифровим, графічним) описом обставин, які мають значення для справи, відображають матеріальні властивості об'єктів. У зв'язку з цим найбільш дискусійним серед науковців є питання щодо віднесення документу до речового або письмового доказу. Слушною з цього приводу є точка зору К. С. Юдельсона, який в основу віднесення документа до речового або письмового доказу покладає відомості, які містяться в документі: якщо документ важливий з точки зору змісту – це письмовий доказ, якщо важливу роль відіграють матеріальні якості предмета (наприклад, виправлення) – це речовий доказ [15, с. 221–222].

В. Г. Тіхія вказує, що в документі, як письмовому доказі, інформація про обставини справи відображається спеціальними знаками, а документи – речові докази передають інформацію про факти у формі матеріальних ознак, які сприймаються наглядно [16, с. 16]. Тобто в першому випадку вони свідчать про факти, що цікавлять особу, що приймає рішення, своїм змістом, а у другому – незвичайними, специфічними моментами (фальсифікація, підписка тощо) [17, с. 51]. Тому речові докази іноді називають «реальними», безпосередніми доказами. У даних термінах знаходить відображення процес форму-

вання речових доказів, що полягає у впливі на зовнішній вигляд, структуру, властивості речей.

Аналогічна ситуація склалася із віднесенням аудіо- та відеозаписів до письмових або речових доказів, або взагалі виокремлення їх в окремий вид засобів доказування.

З цього приводу П. Зайцев зазначає: «Якщо зміст записів має доказове значення, у такому разі їх необхідно розглядати як письмові докази, а якщо зовнішні ознаки – як речові докази» [18, с. 43]. З такими положеннями не погоджується В. В. Молчанов, оскільки аудіо- та відеозаписи за характером джерела інформації, способу її закріплення, збереження, відтворення та дослідження відрізняються від письмових та речових доказів [19, с. 296].

Аналогічної позиції дотримується А. О. Власов, обґрунтовуючи її наступними доводами: 1) аудіо- та відеозаписи не є складними предметами, тому вони постійно в незмінному стані можуть зберігатися в камері схову суду; 2) носії аудіо- та відеозаписів за рішенням суду повертаються їх власникам на підставі заяви про таке повернення та їх копій, які засвідчені судом; 3) обов'язкове залучення спеціаліста з метою дослідження таких речових доказів [13, с. 238–240]. М. Бекетова пише, що відомості, які містяться у фото-, кіно, аудіо- та відеозаписах мають статус «інших документів» [20, с. 57], з чим, на нашу думку, варто погодитися.

У цьому контексті маємо привести приклад щодо показань технічних приладів, технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, які використовуються при нагляді за використанням правил, норм, стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху (ст. 251 КУпАП).

Так, згідно зі справою № 2018/3082/2021 за адміністративним позовом до інспектора ДПС про скасування постанови по справі про адміністративне правопорушення за ч. 1 ст. 122 КУпАП, позивач в позові зазначав, що 15 січня 2012 р. інспектор ДАІ виніс постанову про притягнення його до адміністративної відповідальності за перевищення швидкості руху автомобіля на 39 км/год, що було встановлено технічним приладом «Беркут». Проте, у нього виникали сумніви відносно сертифікації та калібрування засобів вимірювальної техніки. У ході розгляду справи судом було оглянуто технічний прилад «Беркут» № 0601011, який знаходиться на балансі ДАІ, має свідоцтво № 22-2/23023527 про перевірку робочого засобу вимірювальної техніки, видане Державним комітетом України з питань технічного регулювання та споживчої політики та відповідає вимогам експлуатаційної документації. Суд враховує, що первинний огляд та перевірка технічного стану даного речового доказу були здійснені інспектором ДАІ під час складання протоколу про адміністративне правопорушення, та його показники були в ньому зафіксовані, а в подальшому й відображені у постанові [21]. У даному випадку технічний прилад «Беркут» виступає речовим доказом. При цьому, якщо останній буде залучений до розгляду справи як носій інформації – показань відповідного факту правопорушення, його необхідно визнати окремим доказом – відеозаписом. У свою чергу протокол про адміністративне правопорушення, в якому зафіксовані показники технічного приладу є письмовим доказом.

Висновки. Таким чином, підставами для віднесення матеріального об'єкту до числа речових доказів можуть бути: а) відображення на ньому ознак, які характеризу-

ють учасників події; б) наявність умов, в яких відбувалася подія; в) зміни на матеріальному об'єкті, які пов'язані з подією; г) належність певній особі, якщо цей факт має значення для справи; г) виявлення способів використання учасниками події; д) фіксація конкретного місця та конкретного часу, якщо цей факт має значення для справи.

Документ може бути речовим доказом якщо: 1) для встановлення обставин у справі мають значення його матеріальні властивості (тип паперу, вид друкарської фарби, слід витирання чи зміни тексту тощо); 2) має значення інформація, яка передається за допомогою знаків (літер, цифр тощо), схем, тоді документ є письмовим доказом; 3) носії інформації, на якому міститься електронний документ, містять інформацію про обставини справи; 4) може механічно відображати факт, який відноситься до предмету доказування; 5) речі володіють такими властивостями, які відображають сторони або моменти події, яка вивчається у вигляді змін. Що стосується електронного документа як речового доказу, то носій інформації, на якому міститься електронний документ, може бути речовим доказом, а може й не мати жодного доказового значення, а от сам електронний документ є письмовим доказом, якщо він містить інформацію про обставини справи.

Речові докази є першоджерелом факту здійснення правопорушення, прямим доказом його здійснення. Тому неповною виявляється дефініція речових доказів, надана у ст. 80 КАС України, зокрема, щодо того, що це виключно «предмети матеріального світу». Зазначене визначення суттєво звужує зміст поняття «речові докази», особливо в адміністративному процесі, виключаючи з нього «документи». Як наслідок, пропонуємо перше речення ст. 80 КАС України викласти наступним чином: «Речовими доказами є документи та предмети матеріального світу, що своїми властивостями свідчать про обставини, що мають значення для правильного вирішення справи».

У свою чергу вважаємо, що аудіо записи та відеозаписи є окремими носіями інформації, які мають самостійне значення та у процесуальній науці повинні бути виділені в окрему систему доказів. До особливостей аудіо- та відеозаписів як засобів доказування необхідно віднести: 1) джерелами інформації є матеріальні носії; 2) доказами є відомості (інформація) про факти, які мають значення для справи; 3) відомості про факти зафіксовані на матеріальному носії у вигляді звука або зображення; 4) доказ повинен бути отриманий із дотриманням встановленого законом порядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеев С. С. Общая теория права : научное пособие / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1982. – Т. 2. – 359 с.
2. Калмикова Я. С. Речові докази як засоби доказування в адміністративному судочинстві / Я. С. Калмикова // Часопис київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 119–125.
3. Адміністративне процесуальне (судове) право України : підручник ; за заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса : Юрид. літ., 2007. – 312 с/
4. Кузьменко О. В. Адміністративно-процесуальне право України : підручник / О. В. Кузьменко Т. О. Гужвій. – К. : Атіка, 2008. – 416 с/
5. Комзюк А. Т. Адміністративний процес України: навч. посіб. / А. Т. Комзюк, В. М. Бевзенко, Р. С. Мельник. – К. : Прецедент, 2007. – 531 с.
6. Познышев С. В. Доказательства в уголовном процессе / С. В. Познышев. – М.-Л. : Гос. изд-во, 1929. – 142 с.
7. Фаткуллин Ф. Н. Общие проблемы процессуального доказывания / Р. Г. Биктанов, Ф. Н. Фаткуллин. – [2-е изд., доп.]. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1976. – 206 с.
8. Козлов А. С. Актуальные проблемы теории доказательств в науке гражданского процесса : учебн. пос. / А. С. Козлов. – Иркутск : Изд-во Иркутск. ун-та, 1980. – 320.
9. Орлов Ю. К. Вещественные доказательства в уголовно-процессуальном доказывании : автореферат дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «уголовный процесс и криминалистика. Судебная экспертиза» / Ю. К. Орлов. – М., 1970. – 28 с.
10. Штефан М. Й. Цивільний процес : [підруч. для юрид. спеціальностей вищих закладів освіти] / М. Й. Штефан. – К. : Ін Юре, 1997. – 608 с.
11. Галкин Б. А. Соотношение заключения эксперта с другими средствами доказывания в уголовном процессе / Б. А. Галкин. – М. : ВНИИСЭ, 1971. – 147 с.
12. Варфоломеева Т. В. Производные вещественные доказательства / Т. В. Варфоломеева. – М.: Юрид. лит., 1980. – 48 с.
13. Власов А. А. Гражданский процесс : учебник / А. А. Власов. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Юрайт, 2012. – 548 с.
14. Галкин Б. А. Средства доказывания в уголовном процессе : учеб. пособ. / Б. А. Галкин. – Ч. 1. – М. : ЦНИИСЭ, 1967. – 50 с.
15. Юдельсон К. С. Судебные доказательства и практика их использования в советском гражданском процессе / К. С. Юдельсон. – М. : Госюриздат, 1956. – 249 с.
16. Тихиня В. Г. Применение криминалистической тактики в гражданском процессе (при исследовании вещественных доказательств) / В. Г. Тихиня. – Мн. : Изд-во БГУ, 1976. – 159 с.
17. Арбитражный процессуальный кодекс Украины (с комментариями) / Авт. комментария Н. А.Абрамов. – Одесса : Юг, 1993. – 64 с.
18. Зайцев П. Электронный документ как источник доказательств / П. Зайцев // Законность. – 2002. – № 4 (810). – С. 40–44.
19. Молчанов В. В. Основы теории доказательств в гражданском процессуальном праве : учеб. пособ. / В. В. Молчанов. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2012. – 431 с.
20. Бекетов М. Вещественные доказательства и «иные документы» – проблемы разграничения в УПК РФ / М. Бекетов // Уголовное право. – 2006. – № 3. – С. 55–57.
21. Постановка Київського районного суду м. Харкова від 20.03.2012 № 2018/3082/2021 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.